

УДК 37:101

Володимир Кузь,
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
завідувач кафедри дошкільної освіти
УДПУ імені Павла Тичини

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ – ФІЛОСОФІЯ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

У запропонованій статті осмислюємо історію розвитку освіти, її філософію, аргументуємо актуальність становлення сучасної Нової української школи та окреслюємо її розвиток. В Концепції Нової української школи особлива увага приділяється дошкільно, початковій школі, що є першим кроком запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес. Центральне місце у системі освіти належить середній школі. Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, прагне до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності.

Ключові слова: *освіта, філософія освіти, дидактика, класно-урочна система, творчий учитель, школа майбутнього.*

В предложенной статье излагаем историю развития образования, его философские основания, аргументируем актуальность становления современной Новой украинской школы и ее развитие. В концепции Новой украинской школы особое внимание уделено дошкольному воспитанию, начальной школе – первому шагу внедрения компетентного подхода в учебный процесс. Центральное место в системе образования принадлежит средней школе. Целью полного среднего образования является всестороннее развитие, воспитание и социализация личности, которая воспринимает себя гражданином Украины, способным жить в обществе и взаимодействуя с природой, стремиться к самосовершенствованию и учебе на протяжении выбора и самореализации, трудовой деятельности и гражданской активности.

Ключевые слова: *образование, философия образования, дидактика, классно-урочная система, творческий учитель, школа будущего.*

The article provides the analysis of the education development and philosophy. The author explains the necessity of the New Ukrainian School formation and development. The New Ukrainian School Concept pays much

attention to preschool and primary school education in terms of introducing in them a competence based approach. The main focus of attention is given to secondary education. The purpose of secondary education is the personality all-round education and socialization. It is important that children should possess the feeling of belonging to Ukraine; they should have the ability to live in the world in the civilized harmony with nature; they should aspire for life-long learning and self-development; they should also be ready for making choices, self-actualization, work and social activities.

Key words: *education, philosophy of education, didactics, class and lesson system, creative teacher, school of the future.*

Філософія освіти – це галузь філософського знання, орієнтована на обґрунтування загальної теорії освіти, її співвідношення з ідеями розділів філософії як системи, зокрема філософської антропології, філософії історії, культури, а найперше – філософії освіти або філософії педагогіки, яка розділяє долю філософії. Філософія й освіта завжди були взаємопов'язані, зумовлювали одна одну. Адже першими педагогами були саме філософи, а вже потім почали з'являтися окремі педагогічні вчення, окремі мислителі, які з часом і диференціювалися у педагогічну науку. Тому можна твердо мовити, що саме філософія зможе зробити проєкції освіти ХХІ століття, нових освітніх технологій, визначити тенденції і перспективи розвитку методології педагогіки, результативності наукових досліджень у цій галузі. Проєктивна орієнтація філософії освіти цілком може створити образ нової української школи. «Нова педагогіка вимагає прийняття дитини як унікального явища з неповторністю її особливостей, властивостей, потенцій – як вроджених так і набутих з її сильними і слабкими, суперечливими властивостями. А це, в свою чергу, дає поштовх до вивчення і дослідження періоду дитинства, його філософського осмислення, бо саме в роки дитинства формується Людина – найвища цінність на Землі» [3, с. 38].

Далі нам належить звернути увагу на дидактику, галузь педагогіки, яка досліджує теорію освіти і навчання. Дидактика має допомогти знайти відповідь на найважливіші питання системи освіти, зокрема на такі: для чого, кого і як навчати. Дидактика як наука описує існуючі системи навчання досліджує навчальний процес з метою його удосконалення, розвиває нові ідеї, впливає на педагогічний процес. Отже, це – теоретична і нормативно-прикладна наука, яка вивчає реальний педагогічний процес, установлює певні факти, зв'язки, залежності, закономірності, прогнозує наслідки навчальної діяльності, моделює експеримент. Теоретичні знання – не «мертвий капітал», оскільки вони повертаються до практики у вигляді висновків і рекомендацій, які є підставою для визначення змісту, вибору методів навчання, організації керівництва навчальною діяльністю учнів тощо. Таким чином, як пише О. Я. Савченко, «дидактика як наука має пояснювальну, перетворюючу і нормативно – прикладну функції» [9, с. 7].

У продовж розвитку людства зі зміною суспільних потреб виникали різні системи навчання, одні дидактичні ідеї змінювалися іншими. Все, що витримало випробування часом, тією чи іншою мірою відображає у згорнутому вигляді сучасна дидактика.

Термін «дидактика» грецького походження (дидактикос – той, хто навчає). Ян Амос Коменський (1592–1670), створюючи свою всесвітньо відому працю «Велика дидактика», теж скористався цією назвою (1657), що стало педагогічним кредо автора, і повчальним також для нас.

«Велика дидактика, або та, що містить універсальну теорію вчити всіх усього, або правильний і ретельно обдуманий спосіб створювати по всіх общинах, містах і селах кожної християнської держави такі школи, у яких усе юнацтво обох статей без будь якого, де б це не було, винятку могло б навчатися наук, вдосконалювати свою вдачу, набувати благочестя і таким чином у роки юності навчитись усього, що потрібно для теперішнього і майбутнього життя, коротко, приємно і ґрунтовно, де для всього, що пропонується, основи виникають із самої природи речей, істинність підтверджується паралельними прикладами в галузі механічних мистецтв; порядок розподіляється по роках, місцях, днях і годинах, нарешті, вказує легкий правильний шлях для успішного здійснення цього на практиці» [1, с. 41].

Перебудовні процеси в українському суспільстві, рух за незалежність прискорили процес реформування школи, а отже, зумовили появу нових дидактичних теорій. Зокрема, характерними для розвитку дидактики на початку 90-х років є спрямованість на розвиток особистості дитини і поява у зв'язку з цим різних підходів до визначення змісту та методичного забезпечення початкової школи. З'являються авторські школи, в яких застосовуються нові дидактичні технології на засадах особистісно-орієнтованого навчання.

Основні поняття дидактики: мета освіти, процес навчання, викладання і учіння; зміст, принципи, методи і прийоми навчання; форми організації навчального процесу; структура навчальної діяльності; розвиток особистості, формування загально-навчальних умінь і навичок; діагностика і корекція результатів навчання [9, с. 18].

«Таким чином, сучасна дидактика як галузь педагогіки вивчає проблеми освіти і навчання, головна функція яких – передача соціального досвіду підростаючим поколінням. У різні періоди розвитку людства дидактика як наука прагнула вивчати існуючі системи навчання, вдосконалювала їх або пропонувала нові» [9, с. 18].

Далі академік О. Савченко пише: «Сучасна дидактика є міждисциплінарною наукою, оскільки, тією чи іншою мірою враховує дані різних наук, які допомагають достовірно, всебічно й взаємопов'язано розглядати основні дидактичні категорії» [9, с. 24].

Становлення основних видів філософії освіти збігається з головними

етапами розвитку суспільства та відповідних їм філософських та освітніх систем. Однак лише в епоху Нового часу великий чеський педагог Ян Коменський розробив першу систематизовану теорію педагогіки – «Велику дидактику», що спиралась на розроблену ним філософську основу – пансофію. У радянському Союзі філософія освіти не розроблялась як окрема дисципліна [13, с. 463–464].

Поняття «філософія освіти» вперше з'явилася у другій половині XIX століття та розвинулася у XX століття і продовжує розвиватися у XXI столітті. Українські філософи працюють над виробленням концептуального бачення філософії освіти, яка, перебуваючи у тісній взаємодії з педагогікою, психологією зосереджується на всебічному осмисленні освітніх ідей [8, с. 468].

Первісною проблемою сьогодення стали формування та розвиток здатності мислити інноваційно, творчо, самостійно. Сфера освіти – це сфера формування творчих здібностей людини, це перенесення центру діяльності на людину – її творчість, розум, уяву, волю. «Філософія людиноцентризму найбільш оптимально допомагає виявляти та усвідомлювати ті причини і соціально культурні детермінанти, які сприяють розвитку цих здібностей» [6, с. 503].

Отже, філософія сучасної освіти повинна поєднувати в собі такі ідеї: по-перше, досягнення деякої хоч би мінімальної субстанціональної єдності усіх суб'єктів освіти, особливо у розумінні загальнолюдських і антропокосмічних цінностей. По-друге, необхідність різних, протилежних форм прояву цієї субстанціональної єдності розуміння того, що і будь-які особистісні і різні типи світогляду, культури, освіти відіграють свою унікальну роль у вирішенні найважливіших проблем сучасного людства. По-третє, ідею про те, що боротьба протилежностей повинна вестись на основі такої діалогової взаємодії між ними, яка не тільки не допускає її загострення до антагонізму, а, навпаки, має своєю метою зближення протилежних точок зору, досягнення збільшення знань про субстанціональну єдність обох сторін цього діалогу [7, с. 127].

Ім'я Яна Амоса Коменського зазвичай пов'язують з педагогікою, з його безсмертним твором «Велика дидактика». Як пише Ірина Дмитрівна Чечель, у неї теж Коменський асоціювався з дидактичними ідеями та нововведеннями в освіті, поки «Його Величність Випадок не надав можливість глибше познайомитись з його життям!» [2, с. 5]. Дивує широченний спектр напрямів його діяльності: мислитель – гуманіст і богослов, видатний суспільний діяч і дипломат, філософ, лінгвіст, історик.

А у пам'яті потомків він назавжди залишиться як основоположник нової гуманістичної педагогіки. У ранній юності А. Я. Коменський усвідомив своє життєве покликання – вести, учить і вдосконалювати людей і до глибокої старості не зрадив себе. Він у всьому, навіть в найгіршому мріяв, шукав дорогу до Істини, Всезагального миру, Гармонії і повести по

ній людство. Він заслуговує на всенародну повагу і любов як провідник ідей гуманізму, як помічник в трудну хвилину, коли земля випадає з-під ніг, коли хочеться зробити краще, а тебе не чують і не розуміють [2, с. 5].

Головним сенсом книги Яна Коменського є діти як найвище щастя. Співжиття двох дорослих людей – це ще не сім'я. Її робить дитина, бо саме вона виражає основне природне призначення сім'ї – відтворення і розвиток роду людського [8, с. 16]. Тому особливо важливими є: по-перше – належить виховувати і навчати дітей ще в дошкільному дитинстві; по-друге, запізнюватись з цим аж ніяк не можна, бо саме в цей період закладаються основи особистості, основа майбутніх успіхів дитини. Учителі починають не з нуля, а продовжують батьківський труд, вкладений в дитину до школи.

Про користь дидактики особливо яскраво мовив у своїй видатній праці «Велика дидактика» Я. А. Коменський: правильна постановка дидактики важлива:

1. Для батьків,
2. Для вчителів,
3. Для учнів, щоб можна було довести їх до вершин наук,
4. Для шкіл, які при правильному методі не тільки можна буде зберігати в квітучому стані, але й без краю помножувати,
5. Для держав, бо «Що є основою всієї держави? – Виховання Юнаків» [1, с. 42].

Керівною основою нашої дидактики нехай буде: «Дослідження і відкриття методу, при якому учителі менше б учили, учні ж більше б училися; у школах було б менше шуму, одуру, марної праці, а більше дозвілля, радостей і ґрунтового успіху і в християнській державі було б менше темноти, колотнечі, розбратів, а більше світла, ладу, мира і спокою» [1, с. 42].

У своїй науці Я. Коменський йде слідом за природою, і пропонує постійно вчитися у неї мудрості і гармонії.

Достойний фінал «Великої дидактики» – емоційний заклик присвятити себе вихованню нових поколінь, бо людство розвиває та удосконалює себе через виховання дітей. Це найбільша справа людська і їй не шкода віддати все своє життя, як це зробив Ян Амос Коменський.

Я. Коменський відстоював думку про те, що ми повинні мати школу мудрості, пансофічну школу, тобто майстерню, де до освіти, до мудрості мають залучатись всі люди. Цю ж думку через триста літ захищає другий педагог-гуманіст – В. О. Сухомлинський.

Серед багатьох нововведень Я. Коменський зробив одне відкриття, яке має особливе значення – класно-урочну систему як основний принцип організації навчального процесу. Понад триста літ живе ця система, хоча і зазнає час від часу різкої критики. Щоразу особливо голосно звучать заклики відмінити її у періоди шкільних реформ. Та класно-урочна система знаходить внутрішні резерви не тільки в черговий раз вистояти, але й

оновитись.

Коли люди твердять, що класно-урочна система застаріла, посилаючись на три з добавкою століття, вони не враховують, що урок і клас епохи Коменського і урок та клас сучасної школи або школи майбутнього – це абсолютно різні речі. Так, клас – не тільки форма організації навчального процесу, але й дитяча спільнота, виховний колектив, зона соціальної взаємодії, нагромадження та передачі життєвого досвіду. Традиційний урок сьогодні уступає місце інтегративному міжпредметному уроку творчості, сократівській бесіді, рольовій грі, дискусії, колективному дослідженню компетентності та ін. Але при цьому зберігаються зовнішні його ознаки, зокрема обмеженість у часі, точний обсяг матеріалу, участь в класній роботі всіх її учнів, а також навчальний, розвивальний та виховуючий його характер.

Як твердить О. В. Сухомлинська, наш час потребує аналізу та поєднання ідей наукової та народної педагогіки, внесення національного компонента у навчально-виховний процес [10, с. 5]. Це стосується найперше творчості В. Сухомлинського, де знаходимо конкретні шляхи, методи й засоби залучення дітей до морально-естетичних, світоглядних, естетичних, трудових цінностей та імперативів, що віддзеркалюють народну, національну ідеологію, ґрунтуються на культурно-національній основі» [10, с. 62].

Зішлемось також і на новітню за змістом книгу Кена Робінсона та Луї Ароніка «Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту», яка знадобиться вчителям та батькам і підкаже їм, як розпізнати справжнє покликання своїх дітей: «Співпрацюючи з батьками, вчителі мають нагоду глибше зрозуміти інтереси й характери своїх учнів. Коли школи, сім'ї та місцева спільнота гуртом підтримують навчальний процес, діти регулярніше відвідують заняття, успішно закінчують школу й частіше продовжують навчання у вищому навчальному закладі» [4, с. 197].

Очікується поява Указу про: реформування НАН України відзначення 100-річчя її існування, вшанування пам'яті видатного українського вченого академіка Володимира Вернадського.

Як наголосив Президент України, згідно з новою редакцією закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» уряд затвердив рішення про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, яку очолить Прем'єр-міністр. Як висловились Л. Гриневич, «Ця інституція матиме дуже великий вплив на розподіл фінансування науки і визначення стратегічних пріоритетів. Вона об'єднує на одному майданчику провідних науковців і тих, хто ухвалює рішення на найвищому рівні» [12, с. 7].

Доцільним є здійснити декілька кроків до школи майбутнього, зокрема:

- обговорення домашніх завдань з батьками, дідусем, бабусяю, що б з'єднало батьків, як важливих помічників учителя у якості приват-асистента педагога;

- школа, найперше початкова, буде успішно працювати в тому випадку, якщо буде отримувати якісний «висхідний матеріал» із попередньої підсистеми народної освіти – дошкільних установ. Тобто йдеться про ідею створення дитячих садків нового типу – перетворення їх у початкову чи перед початкову школу, в якій діти від 3 до 6 літ оволодівали б «науками». Такий перехід з дитсадівської лави на шкільну парту буде для дошкільнят легким і малопомітним;

- єднання поколінь найбільш дієво проявлено себе в рамках сім'ї старого типу, де батьки працювали разом з дітьми, навчали їх своїй професії, передавали «спадково» свій світогляд, свої стереотипи свідомості, поведінки, а також готували їх до майбутньої ролі мати чи тата сімейства. Отже, доцільно використовувало себе в минулому, модифікуючи їх до особливостей сучасності як один з орієнтирів необхідної перебудови і творення школи майбутнього.

Отже, місія Нової школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на засадах «педагогіки партнерства», в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками, бо, об'єднані спільними цілями та прагненнями, вони є рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Випускник Нової школи має бути цілісною особистістю, патріотом та новатором, здатним змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці. Для цього школа має дати дитині такі головні ключові компетентності: критичне мислення, креативність, емоційний інтелект, володіння мовами, математичну грамотність, компетентність у природничих науках, уміння вчитися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість і фінансову грамотність, загальнокультурну грамотність, екологічну грамотність і здорове життя, а також вміння вирішувати складні життєві завдання [11, с. 5].

До останніх днів свого життя В. О. Сухомлинський як і Я. Коменський не припиняли працювати і свято вірили, що до їх порад прислухаються якщо не їх сучасники, то потомки, бо смертною є людина, а її думи – вічні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коменский Я. А. Велика дидактика / Вибрані педагогічні твори Т. Т. – К. : Рад. Школа, –1940. – 248 с.
2. Коменский Я. А. Антология гуманной педагогики (Составитель, автор предисловия И. Д. Чечель). – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 224 с.
3. Кочубей Т. Д. Філософія дитинства у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського та сучасна філософія освіти: до постановки проблеми / Вісник наукової лабораторії «В. О. Сухомлинський і школа

- XXI століття» Вип. I. – К.: Товариство «Знання» України. – 1999. – с. 32–39 с.
4. Кен Робінсон і Лу Ароніка. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / Переклала з англ. Ганна Лелів. – Львів: Літопис, 2016. – 258 с.
  5. Кремень В. Г., Ільїн В. Креатив філософії освіти в синергії сучасного знання / Філософія освіти. Хрестоматія. – с. 469–473. К.: ун ім. Б. Грінченка, 2014. – с. 469–473 с.
  6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі В. Г. Кремень – 2-е вид. – К. : Т-во «Знання» України, 2011. – 520 с.
  7. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: Навч. посібник – К.: Центр «Магістр», 1996. – 256 с.
  8. Огнев'юк В. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / Філософія освіти. Хрестоматія. – К.: ун-т ім. Б. Грінченка, 2014, – с. 465–468.
  9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К. : Абрис, 1997. – 468.
  10. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К. : А. П. Н., 2003. – 68 с.
  11. Нова українська школа/Освіта України, 10 квітня 2017 р. – с. 5.
  12. Конкурс розпочався / Освіта України, 24 квітня 2017 р. – с. 7.
  13. Філософія освіти: Хрестоматія: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / Укладачі В. Огнев'юк та О. Кузьменко. – К.: університет ім. Б. Грінченка, 2014. – 508 с.